

Ігор Тесленко

МАРШАЛКИ ДВОРУ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Статтю присвячено персоналіям слуг з найближчого оточення князів Острозьких, які жили у XVI — першій половині XVII ст. Маршалки відповідали за безпеку своїх патронів і водночас стояли на чолі їхньої двірської служби. У ході дослідження вдалося виявити імена десятих осіб, які фігурують в джерелах та історіографії із титулом маршалка: пан Ружицький, Ян Котовський, Василь Рай, Гаврило Гойський, Миколай Воронич-Боротинський, Миколай Менкіцький, пан Стадніцький, Ярослав Лисаковський, Миколай Собанський, Миколай Кричевський. Основну увагу в роботі приділено їхньому походженню, конфесійній приналежності, родинним пов'язанням, матеріальному забезпеченню, кар'єрі як у колі слуг дому Острозьких, так і поза ним. Стаття супроводжується додатком із короткими біографічними даними про персоналії дев'ятих маршалків. Було з'ясовано, що ім'я ще однієї особи (пана Стадніцького) помилково потрапило до історіографії з художнього твору.

Ключові слова: *клієнтарно-патрональні відносини, «приятелі», слуги, маршалки двору, князі Острозькі.*

Клієнтела князів Острозьких — багатотисячна армія слуг і приятелів однієї з найвпливовіших аристократичних фамілій Великого князівства Литовського і Речі Посполитої — на сьогоднішній день вивчена недостатньо добре. На сьогодні не існує спеціального ґрунтового дослідження, присвяченого даній темі, хоч останнім часом починають з'являтися праці про окремі постаті з оточення князів та певних груп усередині «партії Острозьких»¹.

¹ Загальні відомості про клієнтелу князів Острозьких, а також біографії окремих її представників зібрано у працях українських і польських вчених, див.: *Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636).* — Київ, 1990; *Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна).* — Київ, 1993 (2-е вид. 2008 р.); *Sokolowski W. Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy*

Як і будь-яка соціальна група, клієнтела Острозьких вибудовувалася за ієрархічним принципом. Відповідно до нього, на верхівці піраміди знаходився княжий двір. Найдавніші збережені документи, видані в канцелярії Острозьких у другій половині XV ст., неодмінно засвідчувалися печатками слуг, імена яких від акту до акту повторюються. Це може вказувати на те, що перераховані особи склали князівський двір. У зазначений період його внутрішня архітектура через надто вузьку джерельну базу не піддається реконструкції. За часів великого литовського гетьмана Костянтина Івановича Острозького, активна політична кар'єра якого реалізовувалася у Вільні упродовж 10–20-тих років XVI ст., починає вибудовуватися чітка ієрархізована система його двірських урядів.

За кілька десятиліть у світі Острозьких, так само як і в найближчому оточенні монарха, уже зустрічаємо придворних конюших, крайчих, кухмістрів, ловчих, писарів, підскарбіїв, секретарів, шатних і багатьох інших «урядників» зі специфічними повноваженнями. На чолі двірської служби стояв *маршалок*, або *старший слуга*, до основних обов'язків якого належав нагляд за безпекою патрона та дотриманням порядку на княжому дворі. Як досвідчені слуги, маршалки нерідко виконували особливі доручення свого покровителя, представляли його інтереси перед королем, їздили з важливими дорученнями до родичів, приятелів та інших поважних осіб².

przywódcy szlachty i parlamentarzysty w latach 1574–1605. — Warszawa, 1997; Яковенко Н. Топос «з'єднаних народів» у панегириках князям Острозьким і Заславським (біля витоків української ідентичності) // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. — Київ, 2002. — С. 231–269; Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608), wojewoda kijowski i marszałek ziemi Wołyńskiej. — Toruń, 1997; Mazur K. W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648. — Warszawa, 2006; Білоус Н. Київ наприкінці XV — у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. — Київ, 2008; Litwin H. Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa, 2009; Kuczara K. Grecy w kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585–1621). — Poznań, 2012; Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. — Київ, 2012.

Останнім часом починають з'являтися спеціальні праці, присвячені досліджуваній проблемі, див.: Rzońca J. Klienci Konstantego Wasyla Ostrogskiego w walce z unią brzeską na sejmach przełomu XVI i XVII wieku // Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku / Pod red. E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicza. — Warszawa, 2007. — С. 301–320; Тесленко І. Хто є хто в імперії «старого» князя. «Острозька шляхта» // Соціум. Альманах соціальної історії. — Київ, 2008. — Вип. 8. — С. 119–133; Його ж. Клієнтела кн. Василя-Костянтина Острозького // Острозька академія XVI–XVII ст. — 2-е видання, виправлене і доповнене. — Острог, 2011. — С. 144–152; Його ж. Двір князя Януша-Павла Острозького // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. — Львів, 2012. — С. 417–448; Кулаковський П. Урядники киевских именных князя Януша Острожского: карьера и судьба после смерти патрона // Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навуковых прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. — Мінск, 2014. — С. 226–251 та ін.

² Перший відомий слуга Острозьких із титулом маршалка — пан Катуня — згадується в документі, датованому 1463 р., див.: Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków

На підставі документальних свідчень вдалося встановити імена деяких маршалків, які в окреслений період служили київському воєводі Василю-Костянтину (1526–1608), його синові краківському каштеляну Янушу (1554–1620) та онуку Янушу-Павлу (1598–1619), а також двом вдовам — Беаті з Костельця (1515–1576) та Анні зі Штемберка (1575–1635) Острозьким. Біографії цих людей (див.: *Додаток*), є надто неповними для того, аби робити ґрунтовні висновки про розвиток їхньої кар'єри і принципи, за якими той чи той представник аристократичного роду підбирав кваліфікованих слуг до свого оточення. Однак деякі спостереження заслуговують на увагу.

Розпочнемо з походження старших слуг. Хоча серед високопоставлених двірських урядників Острозьких траплялися плебеї, проте всі без винятку маршалки були шляхтичами і належали, здебільшого, до родин землевласників середнього статку. На діничному праві вони могли посідати кілька сіл і ще стільки ж тримали на службі в межах Острозького князівства. Депо виділяється на фоні інших осіб багаторічний слуга і, як припускають, маршалок двору кн. Василя-Костянтина Острозького Гаврило Гойський, на 1589 р. дідич половини містечка Гощі і 7 сіл в Луцькому та Київському повітах³. Наприкінці XVI — на початку XVII ст. енергійному шляхтичу вдалося збільшити свої володіння настільки, що на момент смерті (помер в останніх числах 1631 або на початку 1632 р.) він уже був одним із найбільших землевласників Волинського і Київського воєводств, у добрах якого нараховувалося 2 500 димів підданих⁴.

Непогані стартові можливості для збільшення володінь мав старший слуга кн. Януша Острозького, Ярослав Лисаковський, що народився в сім'ї сенатора. Батько Ярослава, холмський каштелян Миколай Лисаковський, був власником кільканадцятьох сіл, що після його смерті були поділені між чотирма синами⁵. Проте жодному з них так і не вдалося повторити батьківський успіх і побудувати великий мастковий комплекс.

w Sławucie / Pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Górczaka. — Lwów, 1887. — Т. 1: 1366–1506. — № LIX. — S. 56. Хоча ця постать, поза сумнівом, належала до свити князя, проте її роль навряд чи зводилася до нагляду за двірською службою. Швидше за все, тогочасний маршалок стояв на чолі княжого війська.

³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 26: Луцький земський суд. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 320–322, 322–324 (поділ батьківських володінь між братами Гаврилом і Ярофієм Романовичами Гойськими; Гоща, 10.X.1588 р.).

⁴ Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. — Острог — Львів, 2002. — С. 242.

⁵ *Kaniewska I. Łysakowski Mikołaj // Polski słownik biograficzny.* — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1973. — Т. XVIII. — S. 600–601; ЦДІАУК. — Ф. 27: Володимирський земський суд. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 239–241, 241–242 зв., 243–243 зв., 243 зв.–244 зв., 244 зв.–245 зв., 322 зв.–324 зв. (поділ батьківщини між братами Якубом, Станіславом, Ольбрахтом і Ярославом Лисаковськими був здійснений у кілька заходів упродовж 1595 р.).

Загалом невисока активність маршалків на ринку землі виглядає дивною з огляду на ті можливості, які вони мали як слуги князів Острозьких. Постійне перебування при князеві і виконання важливих функцій не тільки добре оплачувалося, а й гарантувало милість патрона. Його вдячність могла виражатися як у щедрих наданнях, так і у підтримці в боротьбі з опонентами, протекції у здобутті королівських привілеїв на маєтки та уряди. Що стосується урядницької кар'єри поза Острозьким князівством, то жоден з маршалків, окрім Гаврила Гойського, не досяг успіху на цьому шляху⁶. Кар'єра перерахованих нижче людей розвивалася у межах володінь їхніх сюзеренів. До або після перебування на уряді надвірного маршалка вони, як наприклад Ян Котовський, старостували у приватних маєтках Острозьких або виконували роль намісників у контрольованих князями гродських судах (прикладом є кар'єра Василя Рая).

Напевне, найбільше цінувалися серед князів ті слуги, які повністю присвятили себе служінню патрону, не мали нащадків або навіть і не одружувалися. У цьому контексті пригадуються шанобливі слова Яна (Якіма) Єрлича про свого дядька Матвія, який «зістарився в домі княжат їх милості Острозьких і не женився». На його похованні, що відбулося у вересні 1622 р., були присутні одразу дві представниці династії — Анна Костчанка Острозька та її донька Анна-Алоїза Ходкевич⁷. Серед маршалків людей з аналогічним сімейним статусом було щонайменше двоє (Ян Котовський і Миколай Воронич).

Найближчі князівські слуги, які походили з руських земель Речі Посполитої, як правило, мали щільні родинні зв'язки з іншими залежними від Острозьких фаміліями. Доброю ілюстрацією цієї тези може слугувати приклад кривних пов'язань у сім'ї Василя Рая. Чоловік його сестри Огрефини Яцько Бутович був кузьминським, пізніше косянтинівським і колоденським старостою Василя-Костянтина Острозького⁸; племінниця (?) N Раївна вийшла заміж за Миколая Зорю, сина звягельського, а потім турівського старости того ж князя⁹; невістка Любка Толмачівна народилася в сім'ї словенського старости Григорія — слуги княгині Олександри Острозької¹⁰. Дочка самого Василя Рая Єва двічі виходила заміж, спочатку за поважного

⁶ Можна припустити, що сам патрон не був зацікавлений у тому, аби просувати по кар'єрній драбині тих своїх слуг, які повинні були постійно перебувати при ньому, і до того ж, за логікою речей, мали поступати на уряд маршалка уже в немолодому віці. Питання залишається відкритим і потребує детальнішого вивчення біографій князівських обранців.

⁷ Южнорусские летописи / Под ред. О. И. Левицкого. — Киев, 1916. — С. 74.

⁸ Тесленко І. Кліентела кн. Василя-Костянтина Острозького. — С. 150.

⁹ ЦДДАУК. — Ф. 11: Житомирський гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 171.

¹⁰ Собчук В. Боротьба Сенют за спадщину Калениковичів (з історії поземельних відносин на Волині в першій і другій третинах XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. — Київ, 2010. — Вип. 9. — С. 149.

київського зем'янина Івана Олізара-Волчкевича, а після його смерті за Григорія Яцьковича Бутовича¹¹.

Вивчення шляхетських родоводів іноді дає несподіваний результат. Один з найбільш загадкових постатей в оточенні кн. В.-К. Острозького, його старший слуга Миколай Менкіцький, виявився онуком познанського підкоморія Прокопа і небожем Мартина Броневських. Цей останній так само прислужував князю Василю-Костянтину. Прийнято вважати, що саме він під псевдонімом Христофор Філалет на замовлення патрона написав полемічний твір «Апокрисис», надрукований польською і руською мовами у 1597–1598 рр.¹²

В плані конфесійної приналежності старші слуги, як правило, були одновірцями своїх сюзеренів. Лише у випадку київського воєводи В.-К. Острозького бачимо певний різнобій. Його двір очолювали і аріани (Г. Гойський та М. Менкіцький), і православні (В. Рай), і, можливо, навіть католики (М. Воронич)¹³.

Такий важливий показник, як тривалість служби маршалків, потребує додаткового вивчення, як і багато інших питань, що стосуються функціонування князівського двору. Схоже на те, що термін перебування на ньому й принцип надання титулів визначалися не походженням слуги, а професійними якостями претендента, особистими симпатіями й іншими резонами патрона.

Додаток

ПЕРСОНАЛІЇ МАРШАЛКІВ ДВОРУ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ

БЕАТА З КОСТЕЛЬЦЯ ОСТРОЗЬКА

Н Ружицький. В документах не вказується ім'я Ружицького, немає відомостей про його сім'ю і нащадків. Через брак даних складно визначити,

¹¹ Інші члени сім'ї Василя Рая так само, як і він, служили кн. В.-К. Острозькому: Богдан був у 1570-х київським гродським писарем, а Іван — дворянином, див. *Яковенко Н.* Матеріали до персонального складу канцелярій Волині, Наддніпрянщини та Східного Поділля (Остання третина XVI — середина XVII століть) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — Київ — Львів, 2004. — Т. 1. — С. 338; ЦДІАУК. — Ф. 28: Володимирський гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 21 зв., 24.

¹² *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... — С. 1048.

¹³ Миколай Воронич, напевно, був охрещений батьками за православним обрядом, але помирав він уже як католик, див. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (далі ANK). — *Oddział na Wawelu*. — *Archiwum Sanguszków*. — Rkps 1031. — S. 192; Вихованець Т. Хроніка острозької парафії // Волянина з Волині. — Острог, 2006. — № 6 (73). — С. 46.

до якого шляхетського роду належав і звідки походив. Згадується як слуга княгині Беати Острозької у 1541–1546 рр., як її ж маршалок у 1542–1544 рр.¹⁴

Ян Котовський належав до шляхетського роду герба Помян з Ленчицького воєводства¹⁵. Слуга Острозької у 40–60-х роках XVI ст. У 1546 р. разом із Грицьком Мощеницьким не пустив до своєї пані великокняжого посланця із задворним позовом. Неодноразово виконував роль адвоката княгині Беати та її доньки, зокрема, в судових процесах з кн. Василем-Костянтином Острозьким (1553 р.), кн. Сангушками (1554 р.) та ін.¹⁶

У період, коли Беата Острозька з Гальшкою переховувалася від королівських комісарів у Львівському домініканському кляшторі (1557–1559 рр.), Ян Котовський разом з братом Миколаєм знаходився в її світі. Тривале перебування в обителі не врятувало спадкоємицю Іллі Острозького — у 1559 р. княжна Гальшка Іллівна за наполяганням Сигізмунда II Августа була видана заміж за великопольського магната Лукаша Гурку. Її матір, прагнучи визволити доньку «з того пекельного нехристиянського Вавилону», будь-що намагалася анулювати цей шлюб. У цій справі вона звернулася за підтримкою до віленського воєводи Миколая Радзивілла «Чорного», якого двічі (в листопаді та грудні 1560 р.) відвідав з її листами Ян Котовський¹⁷.

У ролі маршалка («старшого слуги») княгині Беати він виступає в документах 1564–1565 рр. Пізніше аж до самої смерті (1568 або 1569 р.) служив її другому чоловікові серадзькому воєводі Ольбрахту Лаському (також як і панський «справця»). У цей час проживав і, можливо, обіймав якийсь уряд у Рівному. Тримав на службі три села у Рівненській волості — Арестів, Янкевичі та Оленевщину. На заставному праві володів частинами сіл Серники та Холонів Луцького повіту, що належали панам Мишкам-Варковським

¹⁴ Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaka. — Lwów, 1890. — Т. 4: 1535–1547. — S. 277, 315, 379, 475, 477.

¹⁵ Родове гніздо Котовських — с. Котовіце у Ленчицькому воєводстві. У 1576 р. його більшою частиною володіли рідні брати Яна Миколай і Бальцер, див.: *Źródła dziejowe* / Wyd. A. Pawiński. — Warszawa, 1883. — Т. XIII. — S. 74.

¹⁶ Российский государственный архив древних актов (далі — РГАДА). — Ф. 389: Литовская метрика. — Оп. 1. — Кн. 30. — Л. 46 об.; Кн. 41. — Л. 71; ЦДІАУК. — Ф. 25: Луцький городський суд. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 298; Спр. 29. — Арк. 313–316 зв.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 251: (1555–1558): 37-oji Teismų bylą knyga / Parengė I. Valikonytė, L. Steponavičienė. — Vilnius, 2010. — P. 112, 121, 123, 124; Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673 / Передмова П. Кеннеді Грімстед, упор. Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков, Л. Демченко, П. Кеннеді Грімстед, В. Кравченко, В. Страшко, Н. Яковенко. — Київ, 2002. — С. 374.

¹⁷ *Przeddziecki A. Jagiellonki polskie w XVI w. Obrazy rodziny i dworu.* — Kraków, 1868. — Т. 2. — S. 121, 169, 178.

і Мишкам-Холоневським¹⁸. Після смерті Яна всі ці маєтки — як вислужені, так і взяті в заставу — успадкували його брати. Нащадки старшого з них, Миколая, міцно вкорінилися на Волині і проживали тут ще в другій половині XVII ст.

ВАСИЛЬ-КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ

Василь Рай — представник шляхетського роду власного герба з Київського воєводства. Його батьком був, найімовірніше, Лукаш Раєвич, який наприкінці 1540-х обіймав намісницький уряд у Турові — одному з центральних маєтків кн. Олександри Острозької¹⁹. Василь Рай все життя прослужив її синові. У 1550-х був управителем Кузьминської волості на Волині. Упродовж 1560–1572 років виконував функції київського підвоеводи В.-К. Острозького. Складення ним урядницьких повноважень збігається у часі з фактичним відстороненням князя від виконання функцій воєводи. В якості маршалка двору Острозького Василь Рай згадується лише раз у 1576 р. Окрім дідичних маєтків на Київщині, посідав якусь нерухомість в Кузьминській волості свого патрона²⁰.

Гаврило Гойський (Гостський) — шляхтич герба Кирдея з давнього волинського роду, представники якого входили до орбіти впливу кн. Острозьких вже в другій половині XV ст. Кар'єрне сходження Гойського можна умовно поділити на два періоди: «острозький» і «заморський». Авторитет серед рівних собі і королівський привілей на уряд київського хорунжого Гаврило Романович отримав завдяки підтримці кн. Василя-Костянтина Острозького, однак найбільшого успіху досягнув після того, як опинився у світі Томаша Замоїського, одруженого з онукою його попереднього покровителя.

Свою відданість клану Острозьких шляхтич засвідчив багаторічною службою, в якій траплялися моменти, коли доводилося ризикувати своїм

¹⁸ ЦДДАУК. — Ф. 21: Кременецький гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 33 зв.; Спр. 13. — Арк. 28 зв., 29 зв., 29а; Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 303; Спр. 8. — Арк. 188–188 зв., 241 зв.–243 зв., 243 зв.–245, 330 зв.–331 зв., 396 зв.–397; Спр. 9. — Арк. 150–150 зв., 157, 198 зв.–199, 251 зв.–252, 254, 464 зв., 481, 483 зв.; Спр. 11. — Арк. 150 зв.–152; Спр. 29. — Арк. 313–316 зв.; Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 90 зв.–94 зв., 387 зв.–389 зв.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51 / Parengė Algirdas Baliulis, Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas. — Vilnius, 2000. — P. 90.

¹⁹ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Кн. 237. — Л. 238 об. Дякую Герману Брегеру за це посилання.

²⁰ ЦДДАУК. — Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 19 зв.–20; Спр. 9. — Арк. 59 зв.; Спр. 19. — Арк. 36; Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. — Санкт-Петербург, 1897. — Т. 1. — С. 29; *Собчук В.* Боротьба Сенют за спадщину Калениковичів... — С. 148–149; *о. Мицик Ю.* Св. Костянтин Острозький як покровитель Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві // Наукові записки Острозької Академії: Історичні науки. — Острог, 2008. — Вип. 13. — С. 37, 43.

життям. Так, на початку 1593 р. Гойський брав участь в організованому князями Острозькими поході проти повсталих козаків Криштофа Косинського²¹. Незадовго до початку цієї кампанії, в грудні 1592-го, київський воєвода подарував Гаврилу Романовичу два села в столичній Острозькій волості,

дознавши ку себе яко з давных часов по продкохъ его милости..., так особливо по самом его милости, цалое веры, упримое хути и на всем поволных, зычливых, статечных и годных заслуг, которые его милость, почавши з молодости лѣтъ своих, ажъ до того кресу, не могуучи не толко працы, маетьности, але тежь криви и здоровья своего, носячи его при мне против неприятеля Крыжа Светого, Речи Посполитое и каждого моего, и потомству моему завжды цале, верне и хутливе отдавал и показовал²².

В битві під П'яткою Гойський очолював один із кінних загонів війська Острозьких. Оспівуючи перемогу над бунтівними козаками, Шимон Пекалід згадує в поемі *De bello Ostrogiano*, як він у розпал битви «із серцем тривоюжним завзято б'є ворога всюди»²³.

Що стосується маршалківства Гойського, то інформацію про нього зустрічаємо лише в історіографії, тоді як жодних документальних свідчень про виконання ним особливих функцій при дворі Острозьких виявити поки не вдалося. Здається, першим автором, який назвав Гаврила Романовича старшим слугою князя Василя-Костянтина, був Томаш Свенцький²⁴. У гербівнику Каспера Несецького він натрапив на свідчення про різні чудернацькі звичаї, які мав цей руський магнат. Маршалком його двору був неназваний на ім'я сенатор, який двічі на рік прислужував патрону і за те отримував

²¹ Гойський також брав участь у гданській кампанії Стефана Баторія 1577 р. і виправі на Чернігово-Сіверщину 1579 р., див. *Urban W. Hoscki Gabriel // Polski słownik biograficzny*. — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1962–1964. — Т. X. — S. 25; *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики... — С. 241.

²² ЦДДАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 442 зв.; Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 234 зв. — 235. Через тридцять років ревізори кн. Острозьких вважатимуть, що ці два села Гаврилові Гойському було надано за проявлену хоробрість у битві під П'яткою, див.: *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu*. — Rkp. 3669/II. — К. 186 v.

²³ Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. — Київ, 1995. — Ч. 2. — С. 60, 71.

²⁴ *Tomasza Święckiego Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski / Przejrzał w rękopiśmie, objaśnił i uzupełnił przypisami Julian Bartoszewicz*. — Warszawa, 1858. — Т. 1. — S. 91. Автор згадує про те, що Гойський «był marszałkiem dworu księcia Konstantego Ostrogińskiego, bo w tym domu zawsze senator marszałkował i był płatny 72 000 złr». Упорядник видання праці Свенцького Юліан Бартошевич за кілька років підготував свою розвідку про Гойських, у якій відзначив, що Гаврило Романович «był podobno marszałkiem wiel. księcia Konstantego Wasila Ostrogińskiego», див.: *Bar[toszewicz] J. Encyklopedia powszechna*. — Warszawa, 1863. — Т. 12. — S. 163.

платню у розмірі 70 000 злотих²⁵. Схоже, що серед помітніших осіб, які оберталися довкола князя Острозького, Свенцький знав лише Гойського. Хоча цей останній був не воєводою (як читаємо у гербівнику), а каштеляном, і сам цей уряд шляхтич отримав уже після смерті свого першого патрона, Свенцький ототожнив Гаврила Романовича з героєм розповіді Несецького. Документально не підкріплена теза історика була пізніше некритично прийнята його колегами. Відтак сюжет про маршалківство став незмінним елементом біографії Гойського²⁶.

Не виключено, що у майбутньому таки вдасться точно визначити місце шляхтича в ієрархії двірських слуг В.-К. Острозького. Те, що Гойський належав до їх числа і посідав помітне місце в оточенні князя, не викликає сумніву. З приватної кореспонденції випливає, що київський воєвода не раз давав йому відповідальні завдання, відряджав у посольства до своїх політичних союзників і короля²⁷. Опосередкованим свідченням високого становища Гойського на дворі князя Василя-Костянтина є його підписи на важливих документах, виданих в канцелярії Острозького. Де б вона не перебувала на момент спорядження того чи того листа, підпис Гойського незмінно стоїть одним із перших поруч із підписом князя²⁸.

²⁵ Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J., powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. — Lipsk, 1841. — Т. VII. — С. 183. Автор розповідає про те, що князь «miał rocznej intraty million dwakroć sto tysięcy. Za starszego słuę i marszałka dworu swego chował gornego wojewodę, którego co rok jurgeltu płacił siedmdziesiąt tysięcy, żeby tylko dwa razy do roku stał przy nim». Наведена цитата майже дослівно переказує слова ректора Познанського єзуїтського колегіуму Томаша Млодзяновського, див.: *Młodzianowski T. Kazania i Homilye Na Niedziele Doroczne Także Święta Uroczystsze Dla Większej Chwały Boga, Krola Krolow [...] Napisane [...]*. — Poznań, 1681. — Т. 1. — С. 183: «Książę niegdy Ostrogskie, wojewoda kiiowski, który miał milion i dwakroć tysięcy intraty, miał za słuę starszego wojewodę iednego gornego, któremu dawał iurgeltu siedmdziesiąt tysięcy co rok».

²⁶ *Urban W. Hoscki Gabriel*. — С. 25; *Ульяновський В. І. Лжедмитрій I і Україна (політичні аспекти) // Україна і Польща в період феодалізму: збірник наукових праць / Відп. ред. В. А. Смолій*. — Київ, 1991. — С. 80; *Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)*. — Київ, 1993. — С. 77; Київ, 2008 (вид. 2). — С. 80; *Кемпа Т. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608), wojewoda kijowski i marszałek ziemi Wołyńskiej*. — С. 88 та ін. Лише Казимир Пуласький, автор спеціального дослідження про Гойських, уважніше поставився до слів Бартошевича, але йому так і не вдалося підтвердити або спростувати твердження свого попередника, див. *Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki*. — Warszawa, 1991. — Т. 2 / Oprac. nauk. T. Epszteina i S. Górzyńskiego. — С. 59.

²⁷ *Ульяновський В. І. Лжедмитрій I і Україна (політичні аспекти)*. — С. 75; *Sokołowski W. Politycy schyłku złotego wieku*. — С. 28, 46.

²⁸ Наприклад, див.: ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 122 зв.–125 зв. (Мізоч, 16.VI.1596 р.), 218–222 (Луцьк, 27.XI.1595 р.); Спр. 65. — Арк. 326–326 зв. (Дубно, 10.VI.1602 р.); Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 487 зв.–488 (Острог, 6.III.1596 р.) та ін.

Окрім грошової платні і земельних надань, князь Василь-Костянтин виклопотав для свого протеже уряд київського хорунжого (1605–1621), вакантний після смерті іншого багаторічного слуги Яцька Бутовича. Вершини кар'єрного сходження Гаврило Романович досягнув у 1621 р., коли здобув королівський привілей на київську каштелянію²⁹.

Миколай Воронич-Боротинський — представник шляхетського роду герба Павенжа. Попри волинське походження, основні маєтки роду наприкінці XVI — на початку XVII ст. знаходилися у Житомирському повіті Київського воєводства.

Батько Миколая Олександр Воронич в молоді літа (у 1550-ті) перебував на дворі кн. Василя-Костянтина Острозького³⁰. Цьому ж магнату щонайпізніше від початку 1580-х служив і його син³¹. Як маршалок двору згадується тільки один раз — в анонімному латиномовному тексті, присвяченому київському воєводі. Автор розповідає про останні розпорядження, які князь Василь-Костянтин видав у день смерті в присутності слуг і «префекта» Воронича³². З усіх Вороничів, які жили на початку XVII ст., цим префектом, тобто маршалком, міг бути тільки Миколай. У 1603 р. він володів двором у нижньому острозькому замку поруч із головною резиденцією свого патрона. Після смерті воєводи і далі мешкав в Острозі, де й помер на Різдво 1622 р. Згадку про тиху смерть слуги «старого князя» містить хроніка острозького фарного костелу³³.

Миколай Менкіцький — шляхтич герба Тромби, онук любачівського войського Анджея, син Криштофа і Анни Броневської. Як і його дядько Мартин Броневський, Миколай, очевидно, належав до аріанської секти.

У 1597 р. разом з іншими Менкіцькими позивав до суду волинського воєводу кн. Олександра Острозького, звинувачуючи його у вбивстві брата Яна³⁴. Тож не дивно, що в листі, датованому 1603 р., слуга Януша Острозького Станіслав Мошинський називає Менкіцького серед тих дворян старого київського воєводи, які не виявляли симпатії до князя Олександра,

²⁹ Urzędniccy województw kijowskiego i czernichowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. E. Janas i W. Kłaczewski. — Kórnik, 2002. — S. 19, 30.

³⁰ Тесленко І. «Ганібель з дому Строцего»: італієць на службі князя Острозького // *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. — Київ, 2012. — С. 244–245.

³¹ ANK. — Oddział na Wawelu. — Archiwum Sanguszków. — Teka 150. — Nr 2.

³² Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... — С. 1292. Рукопис XVII ст. походить з архіву Сангушків, які були спадкоємцями частини Острозького князівства.

³³ ANK. — Oddział na Wawelu. — Archiwum Sanguszków. — Rkps 1031. — S. 192; *Вихованець Т.* Хроніка острозької парафії // *Волянина з Волині*. — Острог, 2006. — № 6 (73). — С. 46; Тесленко І. Шляхетська нерухома власність у «нижньому» острозькому замку («пригородку») наприкінці XVI — на початку XVII ст. // *Студії і матеріали з історії Волині*. 2009 / Редактор випуску В. Собчук. — Кременець, 2009. — С. 206–207.

³⁴ *Uruski S.* Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. — Warszawa, 1914. — Т. XI. — S. 44.

демонструючи натомість свою приязнь до старшого з двох спадкоємців Острозького князівства³⁵. Із титулом маршалка пан Миколай згадується одразу по смерті свого патрона, коли на чолі інших «справців дворних» звертається до орендаря Здетельського маєтку з вимогою чимшвидше зібрати і відіслати до Острога «податокъ на подеймоване зацных людей гостей, до тела его княжацкое милости приездчающих»³⁶.

Н Стадницький, жарновський каштелян, названий маршалком двору кн. Василя-Костянтина Острозького у праці Василя Ульяновського³⁷. Вчений посилається на монографію з історії Острога, підготовлену місцевим аматором Станіславом Кардашевичем. Останній дійсно зараховує Стадницького до найближчих слуг київського воєводи. Цікаво, що джерелом відповідної інформації для нього слугував художній твір — роман Генрика Жевуського «Краківський замок»³⁸. Те, що у даному випадку маємо справу з вигаданим персонажем, підтверджує відсутність Стадницьких у переліку жарновських каштелянів³⁹.

ЯНУШ ОСТРОЗЬКИЙ

Ярослав Лисаковський герба Любич з Цехановської землі Мазовецького воєводства був одним із п'яти синів холмського каштеляна Миколая Лисаковського. Батько вирішив віддати дітей на виховання впливовим вельможам — так деякі з них опинилися на дворі гетьмана Яна Тарновського, а згодом перейшли на службу до його спадкоємця кн. Василя-Костянтина Острозького. В оточенні останнього з 1580-х бачимо братів Ольбрахта і Ярослава Лисаковських.

У 1596 р. пан Ярослав згадується як старший слуга краківського каштеляна Януша Острозького і член комісії, яка розслідувала справу про вбивство тарновського шотландця Енеаса Томаса. Посідав особливе місце в оточенні князя і на початку XVII ст. З листа, написаного Лисаковським до патрона в 1603 р., випливає, що він обіймав одну з ключових позицій на його дворі⁴⁰. Помер близько 1611 р. На відміну від батька і братів (у

³⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych. — Archiwum Potockich z Łańcuta. — Rkps 1554.

³⁶ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. — Ф. 1737: Слоні́мський гродський суд. — Воп. 1. — Спр. 13. — Арк. 356.

³⁷ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... — С. 1197.

³⁸ Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materiały do historyi Wołynia. — Warszawa — Kraków, 1913. — S. 38; Rzewuski H. Zamek krakowski. Romans historyczny z wieku XVI. — Warszawa, 1900. — S. 372.

³⁹ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. Spisy / Oprac. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska. — Kórnik, 1993. — S. 165–167.

⁴⁰ ANK. — Oddział na Wawelu. — Archiwum Gumniskie Sanguszków. Hrabstwo Tarnowskie. — Rkps 167; Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego. — Sekcja rękopisów. — Rkps 5491/3. — K. 113–113 v.

тому числі, Ольбрахта), не посідав жодних урядів поза межами «імперії Острозьких»⁴¹.

АННА ЗІ ШТЕМБЕРКА ОСТРОЗЬКА

Миколай Собанський — шляхтич герба Юноша з Руського воєводства. Кілька представників цього роду наприкінці XVI — в першій половині XVII ст. служили Острозьким, у тому числі двоє Миколаїв, один з яких був маршалком (охмістром) двору княгині Анни зі Штемберка Острозької (зг. у 1624–1631 рр.)⁴², а другий — її ж крайчим (зг. у 1630–1631 рр.)⁴³.

ЯНУШ-ПАВЛО ОСТРОЗЬКИЙ

Миколай Кричевський походив зі шляхетського роду власного герба з Берестейського воєводства. Упродовж 1617–1619 рр. служив князям Адаму-Костянтину і Янушу-Павлу Олександровичам Острозьким, був маршалком двору останнього з них (зг. 1619 р.)⁴⁴. До початку 1620-х володів двором в острозькому пригородку, на ленному праві посідав п'ять сіл в Острозькій та Остропільській волостях. Після смерті кн. Януша-Павла Острозького перейшов на службу до кн. Корецьких⁴⁵.

THE MARSHALS OF THE HOUSEHOLD OF THE DUKES OF OSTROH IN THE 16th AND THE FIRST HALF OF THE 17th CENTURY

This article deals with the highest officers at the household of the Dukes of Ostroh in the 16th and the first half of the 17th century. The Marshals were in charge of the safety of their patron and at the same time managed the household servants. In the course of the research ten Marshals were identified (N Różycki, Jan Kotowski, Vasył Ray, Havrylo Hoysky, Mykolay Voronych-Borotynsky, Mikołaj Miękicki, N Stadnicki, Jarosław Łysakowski, Mikołaj Sobański, Mykolay Krychewsky). The study describes what Christian denominations they belonged to, outlines their origin, family connections, financial position, and career in the Dukes' household. The article is supplemented with an appendix with short biographies of nine court Marshals. As it has been ascertained, Stadnicki who erroneously has been considered in the historiography to be one of the Marshals, in fact, was a fictional character and not a real person.

Keywords: *patronage, 'friends', servants, Marshals of the Household, Duke of Ostroh.*

⁴¹ Boniecki A. Herbarz Polski. — Warszawa, 1913. — Т. 16. — S. 185–186.

⁴² ЦДДАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 248 зб.; Proksa M. Przywilej Anny ze Stemberku, księżnej Ostrogskiej, wojewodziny wołyńskiej, dla Jarosławia z 1 sierpnia 1630 roku. — Przemyśl, 1995. — S. 75; Erekcyja Kollegiaty jarosławskiej w skróceniu znacznem // Przyjacieli Chrześcijańskiej prawdy. — Przemyśl, 1835. — R. 3. — Z. 2. — S. 113.

⁴³ Proksa M. Przywilej Anny ze Stemberku, księżnej Ostrogskiej... — S. 75; Erekcyja Kollegiaty jarosławskiej... — S. 113.

⁴⁴ Makara J. Dzieje parafji jarosławskiej. Odbitka z czasopisma «Jarosławskie Wiadomości Parafjalne». — Jarosław, 1936. — S. 129.

⁴⁵ Детальніше про Миколая Кричевського див.: Тесленко І. Двір князя Януша-Павла Острозького. — С. 417–448.